

Joanna Machut-Kowalczyk
(Uniwersytet Łódzki)

Naczelnik Powiatu jako adresat raportów na podstawie praktyki piotrkowskiej do 1866 roku

1. Wstęp

Naczelnik powiatu był od 1842 r. urzędnikiem administracji powiatowej¹, pośredniczącym między rządem gubernialnym a organami lokalnymi w wielu sprawach dotyczących administracji, skarbu, wojska, szkolnictwa, wyznań, itd. Pełnił też funkcje nadzorcze, które wykonywał na polecenia rządu gubernialnego. Przed 1842 r. zadania te wypełniał komisarz delegowany do obwodu², działając z upoważnienia komisji wojewódzkiej³. Naczelnicy powiatu przejęli ich kompetencje⁴. Biuro naczelnika powiatu po wzmocnieniu składu w 1845 r., składało się z: naczelnika, jego pomocnika, jednego lub dwóch sekretarzy, rachmistrza, budowniczego, lekarza powiatowego i jego pomocnika, tłumacza pism rosyjskich, dziennikarza archiwisty, kopistów, woźnego i posługaczy⁵ - łącznie zatem co najmniej dwanaście osób.

---

¹ Art. 2: Komisarze Obwodowi mają się odtąd nazywać Naczelnikami Powiatowymi; Adiunkci zaś Dozorcy miast, Pomocnikami Naczelników Powiatowych; tam zaś gdzie iest dwóch Pomocników, pierwszy starszym, drugi młodszym nazywać się będzie, Ukaz zmieniający dotychczasowe nazwanie: Obwodów, na Powiaty; Powiatów, na Okręgi; Komisarzów Obwodowych, na Naczelników Powiatowych; Adiunktów Dozorców miast, na Pomocników Naczelników Powiatowych; Urzędów Muncypanylnych na Magistraty, *Dziennik Praw*, t. 30, Warszawa 1842, s. 283.

² Komisarz delegowany był jedynie wykonawcą poleceń i rozkazów komisji wojewódzkiej i dozorczą w sprawach należących do jej kompetencji w swoim obwodzie, miał również bezpośredni nadzór nad urzędnikami podległymi (art. 47-51). *Organizacja władz administracyjnych z 1816 r.*, tytuł V - *O komisarzach delegowanych w obwód, Dziennik Urzędowy Województwa Mazowieckiego*, Dodatek do nr II, Warszawa 1816, *Organizacja władz Administracyjnych*, s. 13.

³ *Historia Państwa i Prawa Polski*, t. III - *Od rozbiórów do uwłaszczenia*, pod. red. J. Bardacha i M. Senkowskiej-Gluck, Warszawa 1981, s. 356-357.

⁴ M. Bandurka, *Zmiany administracyjne i terytorialne ziem województwa Łódzkiego w XIX i XX w.*, Łódź 1995, s. 29; B. Wasiutyński, *Administracja lokalna Królestwa Polskiego (1807-1905) wobec samorządu ziemskiego*, Warszawa 1906, s. 5; W. Ćwik, J. Reder, *Lubelszczyzna, dzieje rozwoju terytorialnego, podziałów administracyjnych i ustroju władz*, Lublin 1977, s. 98.

⁵ Tamże.

Naczelnik Powiatu Piotrkowskiego bardzo często otrzymywał raporty w różnych sprawach od magistratów⁶ lub prezydentów⁷, burmistrzów miast⁸, wójtów gmin⁹, kasy powiatowej¹⁰, kasjera miasta¹¹, budowniczego powiatu¹², sekwestratora skarbowego¹³, sekretarza powiatu¹⁴, opiekuna szkoły¹⁵. Nadawcami tego typu sprawozdań byli zatem urzędnicy, urzędy (pisma prywatne przybierały w przeciwieństwie do raportów formę podań, prośb¹⁶, doniesień¹⁷). Czy były te raporty?

Nie łatwo znaleźć definicję słowa raport w ówczesnych słownikach i encyklopediach¹⁸. Podobnie trudno znaleźć to hasło we współczesnych¹⁹. Dziwi to tym bardziej, że jest to pojęcie stosowane powszechnie. Przeglądając akty prawne różnego szczebla publikowane w *Dzienniku Ustaw*, spotykamy się z różnymi jego rodzajami, m.in. dobowym,

⁶ Np.: Archiwum Państwowe w Łodzi, [dalej: APŁ] zespół nr 3, *Naczelnik Powiatu Piotrkowskiego*, [dalej: NPP] sygn. 12, *Akta w przedmiocie pożyczek budowlanych*, s. 36 (1861 r.); APŁ, zespół nr 3, *Naczelnik Powiatu Piotrkowskiego*, sygn. 107, *Akta w przedmiocie domów schronień*, s. 27 (1861 r.); NPP, sygn. 22, *Akta w przedmiocie regulacji m. Piotrkowa*, s. 19 (1862 r.).

⁷ Np.: NPP, sygn. 47, *Akta w przedmiocie rachunków kasy miasta Piotrkowa*, s. 1170-1171 (1859 r.); NPP, sygn. 32, *Akta w przedmiocie budowy gminnych m. Piotrkowa*, s. 40 (1861 r.); NPP, sygn. 5, *Akta w przedmiocie dowodów osobistych Myszkowskiego Józefa dozorczy jatek w Piotrkowie*, s. 10 (1865 r.).

⁸ Np.: NPP, sygn. 130, *Akta w przedmiocie kar egzekucyjnych od podatków*, s. 33 (1863 r.); NPP, sygn. 13, *Akta w przedmiocie opiek nad małoletnimi*, s. 61 (1864 r.); NPP, sygn. 93, *Akta w przedmiocie wypadków nadzwyczajnych*, s. 1 (1866 r.).

⁹ Np.: NPP, sygn. 124, *Akta w przedmiocie kwaterunku m. Piotrkowa*, s. 2 (1857 r.); NPP, sygn. 113, *Akta w przedmiocie wiadomości o wojskowych służących w armii rosyjskiej, którzy polegli w bitwach na Kaukazie w latach od 1859 do 1860 r., 1861 i 1863 r.*, s. 18 (1862 r.); NPP, sygn. 97, *Akta w przedmiocie wysiedlonych z powiatu*, s. 1 (1864 r.).

¹⁰ Np.: NPP, sygn. 11, *Akta dotyczące się pożyczek budowlanych w miastach*, s. 44 (1855 r.); NPP, sygn. 124, *Akta w przedmiocie kwaterunku m. Piotrkowa*, s. 24 (1860 r.); NPP, sygn. 6, *Akta dotyczące się pensji emerytalnych - powiat radomski*, s. 14 (1862 r.).

¹¹ Np.: NPP, sygn. 68, *Akta w rolników dóbr Prusicko/sabotaż i opór włościan w odrabianiu pańszczyzny*, s. 39 (1849 r.); NPP, sygn. 154, *Wykaz ubezpieczenia wsi Skąpy w dobrach Skąpy*, s. 81 (1852 r.); NPP, sygn. 130, *Akta w przedmiocie kar egzekucyjnych od podatków*, s. 70 (1864 r.).

¹² Np.: NPP, sygn. 2, *Akta dotyczące się domu zajmowanego przez biuro naczelnika powiatu*, s. 412 (1856 r.); NPP, sygn. 86a, *Akta w przedmiocie szkoły żydowskiej w mieście Piotrkowie*, s. 100 (1861 r.).

¹³ Np.: NPP, sygn. 9, *Akta dotyczące udzielenia pożyczek na budowę w miastach*, s. 94 (1844 r.); NPP, sygn. 42, *Akta dotyczące się etatu kasy Piotrkowa*, s. 6 (1847 r.); NPP, sygn. 150, *Akta funduszów klasztoru XX Pijarów w Piotrkowie na skarb wziętych*, s. 36 (1865 r.).

¹⁴ Np.: NPP, sygn. 63, *Akta w przedmiocie rolników dóbr Kobiele Wielkie*, s. 10 (1850 r.); NPP, sygn. 67, *Akta w przedmiocie rolników dóbr Mysłiwczowa*, s. 44 (1861 r.); NPP, sygn. 64, *Akta w przedmiocie rolników dóbr Lgota Mała*, s. 133 (1862 r.).

¹⁵ Np.: NPP, sygn. 90, *Akta dotyczące się szkoły elementarnej w Wiewcu*, s. 196 (18/30 grudnia 1842 r.), s. 269 (1845 r.), s. 428 (1851 r.); NPP, sygn. 86a, *Akta w przedmiocie szkoły żydowskiej w mieście Piotrkowie*, s. 284 (1862 r.), s. 383 (1864 r.).

¹⁶ Np.: NPP, sygn. 14, *Akta w przedmiocie regulacji m. Brzeźnicy*, s. 160 (1845 r.); NPP, sygn. 55, *Akta dotyczące interesów propinacji Piotrków*, s. 169-171 (1847 r.); NPP, sygn. 36, *Akta w przedmiocie sporów granicznych m. Piotrkowa*, s. 27 (1850 r.); NPP, sygn. 29, *Akta w przedmiocie sprawiania i reparacji narzędzi ogniowych w m. Piotrkowa*, s. 6 (1862 r.); NPP, sygn. 44, *Akta w przedmiocie dzierżaw w mieście Piotrkowie*, s. 590 (1844 r.).

¹⁷ Np.: NPP, sygn. 55, *Akta dotyczące interesów propinacji Piotrków*, s. 207 (1857 r.).

¹⁸ Nie zawierają hasła raport np.: M. S. B. Linde, *Słownik języka polskiego*, Lwów 1859 r., t. V; S. Orgelbrand, *Encyklopedia powszechna*, Warszawa 1902.

¹⁹ Np.: *Encyklopedia PWN w trzech tomach*, t. 3, p - ż, pod. Red. B. Kaczorowskiego, Warszawa 2006; *Encyklopedia Powszechna*, Wydanie Klubu Świata Książki na licencji Wydawnictwa Naukowego PWN, t. 5, Warszawa 2007.

miesięcznym²⁰, rocznym, końcowym, bieżącym, sprawozdawczym, itd.²¹. W encyklopedii PWN znajdujemy natomiast inne, nieinteresujące nas znaczenie słowa raport²².

Definicję słowa raport w znaczeniu przydatnym dla nas, znajdujemy m.in. w słowniku języka polskiego²³ i słowniku wyrazów obcych²⁴.

W XIX w. ustawodawstwie i praktyce pojęcie raportu występowało również powszechnie. Przepisy administracyjne różnego szczebla przewidywały składanie raportów w różnych materiach. Podobne spostrzeżenia, dotyczące wszechobecności tych dokumentów w administracji Królestwa Polskiego przedstawia w swojej pracy A. Kulecka²⁵. Przeanalizowane przez nas akta Naczelnika Powiatu Piotrkowskiego zdominowane są przez tego typu pisma. Postaramy się w oparciu o zachowany materiał źródłowy²⁶, ustawodawstwo²⁷ i literaturę, zbadać ten wąski wycinek działalności naczelnika powiatu.

2. Podstawa prawna składania raportów naczelnikom powiatu

Raport był ważnym elementem nadzoru organu wyższego nad niższym. Prawo przewidywało składanie raportów organom administracji przez organy im podległe²⁸ (np.

²⁰ Raporty dobowe i miesięczne przygotowuje każdy przedsiębiorca mający kasę fiskalną.

²¹ Np. według *Rozporządzenia Ministra Finansów w sprawie sposobu, szczegółowego zakresu i terminów przekazywania do Narodowego Banku Polskiego danych niezbędnych do ustalenia polityki pieniężnej i okresowych ocen sytuacji pieniężnej państwa* z 3 marca 2014 r., raportem sprawozdawczym jest: zestaw formularzy sprawozdawczych przekazywanych do NBP.

²² Raport, włók. 1) r. splotu tkackiego: najmniejsza liczba nitek wątku i osnowy, po której powtarza się porządek przeplatania nitek; 2) r. splotu dziewiarskiego: najmniejsza liczba oczek w rządkach i kolumniakach, po której powtarza się porządek łączenia oczek; 3) r. wzoru drukarskiego najmniejsza liczba elementów graf., które powtarzane składają się na ogólny wzór tkaniny czy in. wyrobu włók.; 4) pojedynczy motyw ornamentalny występujący rytmicznie na ozdobnej powierzchni. *Encyklopedia Popularna PWN*, pod red. R. Łąkowski, Warszawa 1982, s. 650.

²³ Raportem jest ustne lub pisemne sprawozdanie, doniesienie o czymś zwierzchnikowi, instytucji nadzordnej; relacja, meldunek (*Maty Słownik Języka Polskiego*, pod red. E. Sobol, wyd. PWN, Warszawa 1995, s.771). Inne wyjaśnienie: 1 Raport to 1.1 pisemne sprawozdanie z jakichś prac, zwłaszcza prowadzonych na czyjeś zlecenie (...). 1.2 pisemna analiza sytuacji w jakiejś dziedzinie opracowana przez ekspertów, zwykle na czyjeś zlecenie (...). 2 Raport to także 2.1 ustne lub pisemne doniesienie o czymś, jakie podwalny składa przełożonemu (...). 2.2 ustna lub pisemna informacja o czymś wykroczeniu, jaką zwierzchnik tej osoby składa swojemu zwierzchnikowi (...). 3 Jeśli w wojsku lub podobnej instytucji ktoś stanął lub został postawiony, podany itp. do raportu, to zameldował się u swojego przełożonego, wezwany z powodu wykroczenia, które popełnił (*Inny słownik języka polskiego*, pod red. M. Bańko, wyd. PWN, Warszawa 2000, s. 414).

²⁴ Poza znaczeniem tkackim, znajdujemy tu następującą definicję: *raport relacja, meldunek; sprawozdanie, doniesienie służbowe* (W. Kopaliński, *Słownik wyrazów obcych i zwrotów obcojęzycznych z almanachem*, Warszawa 1982, s. 482).

²⁵ A. Kulecka, *Wapno i alabaster. Biurokratyczna wizja rzeczywistości w raportach urzędowych Królestwa Polskiego (1815-1867)*, Warszawa 2005, np.: s.13, 41-45.

²⁶ NPP.

²⁷ M.in.: *Dziennik Praw; Zbiór Przepisów Administracyjnych Królestwa Polskiego; Dziennik Urzędowy Województwa Mazowieckiego; Dziennik Urzędowy Guberni Kaliskiej; Dziennik Urzędowy Guberni Mazowieckiej/Warszawskiej*.

²⁸ Jeszcze w czasach Księstwa Warszawskiego podprefekci otrzymywali raporty i składali swoje organom wyższym. Przykładowo art. 21 *Postanowienia obejmującego przepisy o poborze przez kassy i o egzekucji przez Sekwestratorów należności skarbowych* z 17 października 1811 r. stanowił, w swoim ostatnim zdaniu: Gdyby zaś nikt się nie znalazł, taki, który za individua zadłużone podatek założyć chciał, Sekwestrator przy raporcie doniesie Podprefektowi, a Podprefekt Prefektowi, który poddanych sobie zadłużonych włościan, z uwagą na potrzeby gruntu, do prac na korzyść kraju przez Rząd przedsięwziętych, użyje, póty, póki długi Skarbowi winnego nie odrobiją (*Zbiór przepisów administracyjnych Królestwa Polskiego* [dalej jako: ZPAKP, *Wydział Skarbu*, t. IV. *Pobór i egzekucja należności*, Warszawa 1866, s. 39]). W czasach Królestwa Polskiego prawo również przewidywało

art. 61 *Organizacji władz administracyjnych* z 1816 r. stanowił, że komisarze obwodowi powinni składać raporty tygodniowe z podjętych przez siebie czynności komisji wojewódzkiej, załączając wyciąg z prowadzonego dziennika²⁹. Urzędnicy ci mieli obowiązek dopilnowania wójtów, burmistrzów i innych urzędników w różnych sprawach. Polecenia w tym zakresie znajdujemy w aktach wydawanych przez komisje wojewódzkie³⁰ i komisje rządowe³¹ (akty prawne tej rangi niezamieszczane w *Dzienniku Praw* jak wskazuje G. Smyk, miały być publikowane w dzienniku wojewódzkim lub przesyłane władzom w odpisie, toteż nie miały daty pewnej ogłoszenia³²). Raporty już wówczas pełniły funkcje nadzorcze, sprawozdawcze, informacyjne³³. Niekiedy urzędnicy mieli informować komisarzy obwo-

---

składanie raportów, m.in. komisjom rządowym przez wojewódzkie (od 1837 r. rządy gubernialne), np.: Art. 6. *Postanowienia Namiestnika Królestwa względem Szynków w Miastach wolnych i Narodowych* z 4 lutego 1817 r., *Dziennik Urzędowy Województwa Mazowieckiego* [dalej jako: DUWM], R. 17, nr 18, s. 198; *Rozporządzenie, iż Kassy miejskie mają niezwłocznie odsyłać do Kas skarbowych podatki skarbowe, chociażby nie w całości opłacone* z 13/25 lipca 1835 r., nr 27, ZPAKP, *Wydział Skarbu*, t. IV. *Pobór i egzekucja należności*, Warszawa 1866, s. 279); *Rozporządzenie, iż w razie zachodzącej wątpliwości w zaległościach ciężących kontrybuentów, też zaległości mają być ogłaszane przez dziennik gubernialny* z 11/23 marca 1843 r., nr 30, tamże, s. 313. Adresatami raportów były również magistraty (art. 38, *Postanowienie Rady Administracyjnej, zmieniające dotychczasowy sposób dochodzenia należności skarbowych i miejskich na mieszkańcach miasta Warszawy i przedmieścia Pragi, tudzież zagnania tychże do wykonywania poleceń urzędowych* z 19/31 lipca 1857 r., tamże, s. 397).

²⁹ *Organizacja władz administracyjnych z 1816 r.*, tytuł V *O komisarzach delegowanych w obwód*, DUWM, Dodatek do nr II, R. 1816, s. 15.

³⁰ Np. w sprawach kas powiatowych, dzierżaw, licytacji (Komisja Województwa Mazowieckiego [dalej jako: KWM], DUWM, R. 1817, nr 16, s. 182-183) usuwania skutków pożaru (tamże, nr 18, s. 203), poboru do wojska (tamże, nr 19, s. 212), nadzoru nad obwieszczeniem o licytacjach (DUWM, R. 1817, dodatek do nr 20, s. 235), nadzoru nad drogami publicznymi (DUWM, R. 1817, dodatek do nr 30, s. 365), obowiązku składania raportu przez sekwestratora komisarzowi obwodowemu (DUWM, R. 1819, Dodatek do nr 195, s. 7154). Art. 5. *Zbiuru przepisów o Sekwestratorach Skarbowych* stanowił: Sekwestratorowie obowiązani są składać Komisarzom Obwodowym punktualnie raportu o rozpoczęciu każdej powierzonej im Sekwestracji i o ich dalszym postępie, a to nie tylko dla rozciągnięcia ściślejszego nad nimi nadzoru, i dopilnowania, żeby Sekwestracje wszędzie przed upływem dni 30 od daty zaczęcia egzekucji pierwszego stopnia, zaprowadzone były, ale nadto i dla możności dokładnego prowadzenia kontroli egzekutnego, oraz rychłego sprostowania uchybień Sekwestratorów (DUGK, R. 1842, nr 7, s. 103).

³¹ Np.: Art. 5 *Rozporządzenia obejmującego niektóre przepisy postępowania dla Sekwestratorów* z 25 lipca 1833 r., *Komisji Rządowej Przychodów i Skarbu*, nr 17, w ostatnim zdaniu przewidywał: A gdyby poszukiwana należność, włącznie kosztów egzekucji z spieniężenia tego oddziału ruchomości dłużnika zaspokojoną nie była, w takim razie egzekwujący Sekwestrator obowiązany jest nad drugim oddziałem zajętych ruchomości na koszt dłużnika urządzić obserwacyą, aby z zajętych rzeczy nic z gruntu uprowadzone nie było, i o tём wszystkim zdać Komisarzowi Obwodowemu raport (ZPAKP, *Wydział Skarbu*, t. IV. *Pobór i egzekucja należności*, Warszawa 1866, s. 223). Podobnie: Punkt 1. *Rozporządzenia, wskazującego Sekwestratorom porządek wnoszenia do Kass odzyskanych należności z 28 listopada 1833 r.*, nr 18, tamże, s. 239; Art. 142, *Wyciągu z decyzji Komisji Skarbu obejmującej niektóre przepisy, o zajęciu i sprzedaży ruchomości, o zajęciu nieruchomości, i o zaprowadzeniu administracji* z 11/23 maja 1839 r., nr 29: Z końcem każdego miesiąca winien Administrator wnosić do właściwej Kassy, przy stosownej deklaracji, wszelkie zebrane pieniądze, a nawet i wcześniej, gdyby jaki znaczniejszy wpływ nastąpił, i o tём jednocześnie Komisarza Obwodowego zawiadamiać, któremu nadto periodycznie co dni 14-cie rapporta o rezultatach zarządu składać będzie obowiązany (tamże, s. 307-309).

³² G. Smyk, *Administracja publiczna Królestwa Polskiego w latach 1864-1915*, Lublin 2011, s. 191.

³³ §5 przepisów wydanych przez KWM dotyczących polowania z 24 lutego 1820 r. stanowił: Każdy Wójt Gminy i Burmistrz Miasta czuwając nad wykonaniem niniejszego zarządzenia, gdy dostrzeże lub doniesionym mieć sobie będzie uchybiającego, rozciągnie na niego karę w punkcie 3. oznaczoną, tę w Kontrolę kar Policyjnych zapisze, kwit na opłacenie ukaranemu wyda, a zebrane kwoty kwartalnie przy stosownych Wykazach i Rapportach do właściwego Komisarza Obwodu przesyłać będzie (*Komisja Województwa Mazowieckiego*, DUWM, R. 1820, nr 206, s. 7350).

dowych w sprawach incydentalnych³⁴.

W 1842 r. naczelnicy powiatów przejęli obowiązki komisarzy obwodowych³⁵. Składanie raportów było nadal jedną z form nadzoru prowadzonego przez władze powiatowe. Magistraty wówczas, jak podaje G. Smyk, w wielu sprawach podporządkowane były władzom gubernialnym lub powiatowym³⁶. Wójtowie gmin, jak podaje A. Okolski, znajdowali się również pod bezpośrednim zwierzchnictwem naczelników powiatów³⁷. Przepisy zobowiązywały niekiedy naczelników do odbioru doniesień i sprawdzania różnych dokumentów otrzymywanych od urzędników podległych, nie wskazując, że towarzyszyć miał im raport³⁸. Innym razem przepisy wydawane przez komisje rządowe wyraźnie sugerowały złożenie raportu. Raporty miały składać m.in. magistraty w sprawie nominacji urzędników, załączając wypis z protokołu rady miejskiej³⁹.

§ 14 rozporządzenia Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych i Duchownych z 1844 r. dotyczącego legitymacji osób, zbiegów, włóczęgów i cudzoziemców nieposiadających paszportów, jak również sposobu postępowania z nimi, stanowił: „Prezydenci i Burmistrze miast oraz Wójci Gmin, o każdym dostawionym im przez Żandarmeryą człowiekowi obowiązani są niezwłocznie podawać Naczelnikowi swego Powiatu rapporta, z dołączeniem wywodów słownych, i z wymienieniem do której najpierwszej stacyi transportowej jest wysyłany, i gdzie mianowicie ma być doprowadzony, a jeśli nie został przyaresztowanym i na transport oddanym, lecz na wolność jest puszczonym wyjaśnić w tym raporcie i usprawiedliwić powody takowego postąpienia”⁴⁰. §15 zobowiązywał prezydentów, burmistrzów i wójtów gmin do zdawania naczelnikowi powiatu raportów o odbiorze włóczęgów, w których należało zawrzeć m. in. informacje, czy osobom transportowanym wymierzona została kara za włóczęgostwo⁴¹.

---

³⁴ Przykładem może być następujące polecenie KWM opublikowane w dzienniku urzędowym z 29 sierpnia 1817 r.: poleca Wóytom i Burmistrzom, ażeby takowych w okręgach swych respective gmin iak nayściślejšy śledzili, a w razie uieścia pod mocną strażą do Komisarza właściwego Obwodu odprowadzić nakazali, w celu następnego transportu zchwytyanych do mieysc w poniższym opisie wyszczególnionych. W każdym iednak zdarzeniu, o skutku śledztwa i odbytey w gminie rewizyi, właściwych Komisarzy Obwodowych raportem zawiadomić winni, którzy z dopełnienia ogólnego śledztwa, Komissyi Woiewódzkiej w oznaczonym przeciągu czasu usprawiedliwić się są obowiązani (KWM, DUWM, R. 1817, Dodatek do nr 58, s. 731). Podobnie: *Komisja Województwa Mazowieckiego*, DUWM, R. 1819, Dodatek do nr 161, s. 1965; DUWM, R. 1817, nr 35, s. 439.

³⁵ *Historia Państwa i Prawa Polski*, t. III – *Od rozbiorów do uwłaszczenia*, pod. red. J. Bardacha i M. Senkowskiej-Gluck, Warszawa 1981, s. 356-357; A. Okolski, *Wykład prawa administracyjnego oraz prawa administracyjnego obowiązującego w Królestwie Polskiem*, t. 1, Warszawa 1880, s. 302.

³⁶ G. Smyk, dz.cyt., s. 266-267.

³⁷ A. Okolski, dz.cyt., s. 450-451.

³⁸ Np.: Art. 3, *Postanowienie, o porządku odpisywania z rachunków Kass miejskich i niedoborów, oraz umarzania tychże* z 17/29 lipca 1845 r., nr 8, ZPAKP, *Wydział Spraw Wewnętrznych i Duchownych*, cz. 1, t. 3, ks. 2, *Materiały obejmujące ustawy i urzędzenia dotyczące gospodarstwa miejskiego*, s. 1183.

³⁹ *Rozporządzenie, rozwijające niektóre artykuły prawa o Radach miejskich* z 13/25 października 1862 r. *Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych*, tamże, s. 803.

⁴⁰ *Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Duchownych*, *Dziennik Urzędowy Guberni Mazowieckiej* [dalej jako: DUGM], nr 7, R. 1844, s. 67.

⁴¹ § 15: „Prezydenci i Burmistrze miast, oraz Wójci Gmin odbierając nadsyłanych sobie drogą transportu włóczęgów, którzy do miast i gmin ich Administracyi, jako do właściwego miejsca zamieszkania onych są dostawieni, zaraz stosownie o tem raporta podawać maja Naczelnikowi swego Powiatu, z wyjaśnieniem: czy ludzie ci poddani zostali pod kary, prawem za włóczęgostwo postanowione”. *Komisja Rządowa Spraw Wewnętrznych i Duchownych*, DUGM, nr 7, R. 1844, s. 67.

Regulacje dotyczące składania raportów naczelnikom powiatów znajdujemy również w przepisach wydawanych przez rządy gubernialne, np. dotyczących usuwania skutków pożaru⁴², przygotowywania spisu wojskowych⁴³, itd.

Np. w poleceniu Rządu Gubernialnego Kaliskiego opublikowanym w Dzienniku Urzędowym Guberni Kaliskiej [dalej jako: DUGK] z dnia 10/22 Listopada 1842 r. czytamy: „Wójci Gmin, Prezydenci i Burmistrzowie Miast z ogłoszenia takowego wedle zwykłej formy winni protokół spisać i o skutku zdać stosowny rapport Naczelnikowi Powiatu, który pod dniem dzisiejszym otrzymuje stosowne polecenie dla dopilnowania tego”⁴⁴.

W Dzienniku Urzędowym Guberni Mazowieckiej [dalej jako: DUGM] znajdujemy następujące polecenie Rządu Gubernialnego Mazowieckiego z 26 stycznia/7 lutego 1844 r.: „Wskutku odezwy Rządu Gubernialnego Sandomierskiego z dnia 14 (26) Września r. z. z Nr 35 757 poleca Wójtom Gmin, Prezydentom i Burmistrzom miast, ażeby pobytu i funduszy dłużników kosztów sądowych, poniżej wymienionych, w Gminach swych śledzili, i o skutku śledztwa zwykłym sposobem Naczelnikom właściwych powiatów raporta wciągu dni 30 złożyli”⁴⁵.

3. Praktyka

3.1. Inicjatywa

Raporty składane były z urzędu⁴⁶ lub na reskrypt⁴⁷. Informacja na ten temat zamieszczana była w lewej, górnej części dokumentu. W przypadku raportów składanych

⁴² Punkt 7. *Przepisów o raportach co do pogorzeli*, przewidywał zarówno doniesienie o jego skutkach przez wójtów, burmistrzów i prezydentów komisarzom obwodowym, jak również złożenie raportu bezpośrednio Komisji Rządowej Spraw Wewnętrznych Duchownych i Oświecenia Publicznego tudzież Dyrekcji Generalnej Towarzystwa Ogniwego. *Przepisy o raportach co do pogorzeli*, DUGK, R. 1842, nr 7, s. 98.

⁴³ Pod koniec zarządzenia Rządu Gubernialnego dotyczącego przygotowania spisów wojskowych, czytamy: „Po ukończeniu tych czynności, oczekiwać będą zawiadomienia o terminie, w których rewizya spisu w gminach ich odbywać się będzie, a najdalej w dni ośm po odebraniu niniejszego, doniosą właściwemu Naczelnikowi Powiatu o pracach przez nich przygotowanych”. DUGK, R. 1843, nr 35, s. 635. Podobną informację dotyczącą składania raportu naczelnikowi powiatu, w razie problemu z uzyskaniem dowodów na potrzeby przygotowywanych spisów przez wójtów, burmistrzów, prezydentów znajdujemy w DUGM: Rząd Gubernialny Warszawski, Dodatek piąty do numeru 51, R. 1845, s. 1249.

⁴⁴ DUGK, R. 1842, nr 50, s. 946. Podobnie: Rząd Gubernialny Warszawski, DUGM, nr 34, R. 1845, s. 779. Podobne polecenia dotyczące poinformowania o wydanym akcie prawnym i udowodnieniu tego przed Komisarzem Obwodowym, spotykamy w okresie wcześniejszym. Np.: DUWM, R. 1817, dodatek do nr 33, s. 403; tamże, nr 38, s. 475; DUWM, R. 1819, nr 169, s. 5022; DUWM, R. 1820, nr 244, s. 8003; DUWM, R. 1825, nr 462, s. 3.

⁴⁵ Rząd Gubernialny Mazowiecki, DUGM, Dodatek do numeru 7, R. 1844, s. 75. Podobnie: *Rząd Gubernialny Mazowiecki*, tamże, Dodatek Drugi do Numeru 24, R. 1844, s. 364; Rząd Gubernialny Mazowiecki, tamże, nr 1, R. 1845, s. 4; *Rząd Gubernialny Mazowiecki*, tamże, nr 12, R. 1845, s. 193; Rząd Gubernialny Warszawski, Dziennik Urzędowy Guberni Warszawskiej, Dodatek do numeru 28, R. 1848, s. 674; tamże, Dodatek drugi do numeru 42, R. 1848, s. tytułowa.

⁴⁶ Np.: NPP, sygn. 9, *Akta dotyczące udzielania pożyczek na budowę w miastach*, s. 12 (1844 r.); NPP, sygn. 54, *Akta w przedmiocie dochodów z propinacji miasta Piotrkowa*, s. 6 (1846 r.); NPP, sygn. 36, *Akta w przedmiocie sporów granicznych m. Piotrkowa*, s. 14 (1847 r.); NPP, sygn. 2, *Akta dotyczące się domu zajmowanego przez biuro naczelnika powiatu*, s. 71 (1849 r.); NPP, sygn. 19, *Akta w przedmiocie rachunków propinacyjnych M. Pajęczna*, s. 1 (1850 r.); NPP, sygn. 153, *Wykaz ubezpieczenia wsi Bugaj w dobrach Dobroszyce*, s. 96 (1856 r.); NPP, sygn. 62, *Akta w przedmiocie rolników Kietlin*, s. 82 (1862 r.).

⁴⁷ Np.: NPP, sygn. 1, *Akta dotyczące się lokalu na biura powiatowe*, s. 270 (1843 r.); NPP, sygn. 154, *Wykaz ubezpieczenia wsi Skąpy w dobrach Skąpy*, s. 28 (1845 r.); NPP, sygn. 70, *Akta w rolników dóbr Wola Blakowa*, s. 10 (1848 r.); NPP, sygn. 55, *Akta dotyczące interesów propinacji Piotrków*, s. 1 (1854 r.); NPP, sygn. 107, *Akta w przedmiocie domów schronień*, s. 27 (1861 r.); NPP, sygn. 129, *Akta w przedmiocie kosztów sądowych*, s. 2 (1862 r.); NPP, sygn. 150, *Akta funduszków klasztoru XX Pijarów w Piotrkowie na skarb wziętych*, s. 84 (1866 r.).

w odpowiedzi na reskrypt znajdujemy informację, kiedy takie polecenie zostało wydane i jego numer. Niekiedy raport był odpowiedzią na więcej niż jeden reskrypt⁴⁸. Najczęściej chodziło o akty wydawane przez naczelników powiatów. Takie polecenia były wpisywane po lewej stronie poprzednich raportów przez naczelnika powiatu lub jego zastępcę, bądź na oddzielnej karcie. Rzadziej urzędnicy powoływali się na reskrypt organu wyższego⁴⁹. W niektórych raportach skierowanych do naczelnika powiatu, poza powołaniem się na polecenie naczelnika pojawiała się informacja, o podstawie wydania takiego reskryptu. W raporcie Wójta Gminy Dziepułc z 7/19 września 1865 r. czytamy: „W wykonaniu zlecenia W⁸⁰ Naczelnika Powiatu Piotrkowskiego z 17/29 Sierpnia r.b. N° 18731 gruntującego się na Reskrypcie Rządu Gubernialnego Warszawskiego z dn. 9/20. Sierpnia r. b. N° 77711/12258 – mam honor[...]”⁵⁰.

Interesująca jest praktyka w zakresie wydawania przez naczelnika powiatu reskryptów, poleceń, rozkazów. Przykładowo, Naczelnik Powiatu Piotrkowskiego w swoim piśmie z dnia 20 lipca/1 sierpnia 1865 r., skierowanym do Burmistrza Miasta Koniecpola, po odpowiedzi Rządu Gubernialnego, zainicjowanej przez niego, z dnia 9/21 lipca 1865 r., polecił burmistrzowi, aby ten poinformował mieszkańców miasta Koniecpola i odzyskał natychmiast kwotę Rs. 90 kar egzekucyjnych i wniósł ją do kasy powiatu. Poniżej zażądał zdania raportu z wykonania tego polecenia: *Na raport załatwiający ze zwrotem przesyłających się dokumentów do dni 10 "oczekuję*⁵¹. Podobne polecenie pojawia się w piśmie z 7/19 października skierowanym do sekretarza skarbowego. Tu również naczelnik sugeruje przesłanie raportu o dokonaniu poleconej czynności w ciągu 10 dni. Na dole dokumentu znajduje się prośba o wznowienie pisma z napisem „bardzo pilno”⁵².

Polecenie zdania raportu znajdujemy też na piśmie dzierżawcy propinacji Piotrkowa, w którym odpowiada on na reskrypt naczelnika powiatu. Naczelnik Powiatu Piotrkowskiego 12/24 października 1845 r. napisał: „natychmiast Odręcznie z zastrzeżeniem zwrotu do Magistratu Miasta Piotrkowa z poleceniem ażeby natychmiast obrachunek z Dzierżawcą propinacji ukończył, powstały u niego remanent wniósł do Kassy Ekonomicznej na poczet raty za Kwartał 4⁹ i zdał raport dlaczego to oboje dotychczas skuteczzone niebyło”⁵³.

Niekiedy raport był skutkiem niepotrzebnego zainicjowania procedury przez biuro powiatowe. Na raporcie Magistratu Miasta Piotrkowa z dnia 14/26 lutego 1851 r. czytamy adnotację Naczelnika Powiatu Piotrkowskiego z 5 marca 1851 r.: „Złożyć do akt, gdyż od-

---

⁴⁸ Np.: NPP, sygn. 9, *Akta dotyczące udzielania pożyczek na budowę w miastach*, s. 247 (1845 r.); NPP, sygn. 63, *Akta w przedmiocie rolników dóbr Kobielle Wielkie*, s. 8 (1850 r.); NPP, sygn. 2, *Akta dotyczące się domu zajmowanego przez biuro naczelnika powiatu*, s. 475 (1857 r.); NPP, sygn.7, *Akta Powiatu Radomskiego tyjące się osób do Stowarzyszenia Emerytalnego należących*, s. 1 (1862 r.); NPP, sygn. 27, *Akta w przedmiocie budowlu i reparacji mostów m. Piotrkowa*, s. 276 (1866 r.).

⁴⁹ Przykłady raportów adresowanych do Naczelnika Powiatu Piotrkowskiego na podstawie reskryptu organu wyższego: NPP, sygn. 53, *Akta tyjące interesów propinacji miasta Piotrkowa*, s. 192 (1844 r.); NPP, sygn. 54, *Akta w przedmiocie dochodów z propinacji miasta Piotrkowa*, s. 9 (1846/47 r.); NPP, sygn. 23, *Akta w przedmiocie regulacji m. Piotrkowa po pogorzeli w 1865 r. nastąpionej*, s. 141 (1866 r.); NPP, sygn. 36, *Akta w przedmiocie sporów granicznych m. Piotrkowa*, s. 73 (1850 r.).

⁵⁰ NNP, sygn. 96, *Akta w przedmiocie paszportów emigracyjnych*, s. 111.

⁵¹ NPP, sygn. 130, *Akta w przedmiocie kar egzekucyjnych od podatków*, s. 179.

⁵² NPP, sygn. 130, *Akta w przedmiocie kar egzekucyjnych od podatków*, s. 188.

⁵³ NPP, sygn. 53, *Akta tyjące interesów propinacji miasta Piotrkowa*, s. 537.

ręczny nie właściwie po raz drugi do Magistratu był espedyowanym⁵⁴.

3.2. Forma raportu

Raporty były to najczęściej krótkie informacje (ok. 2-5 zdań)⁵⁵, rzadziej do 2-3 stron⁵⁶. Zasadniczo pisane były w całości ręcznie. Niekiedy jednak wykorzystywane były formularze częściowo drukowane.

3.2.1. Stałe elementy

Przy dokumentach pisanych ręcznie⁵⁷, adresat wskazywany był najczęściej w prawym górnym rogu, a nadawca w lewym górnym⁵⁸ lub pod adresatem po prawej stronie⁵⁹. Po lewej była wpisana data i krótka informacja, czego raport dotyczy i na jakiej podstawie został złożony (z urzędu czy w odpowiedzi na reskrypt)⁶⁰.

Podobnie wyglądały raporty pisane na częściowo drukowanych formularzach. Zawierały one dane adresata (np.: *Do wielmożnego Naczelnika Powiatu Piotrkowskiego*), nadawcy i określenie rodzaju pisma (np.: *Wójta Gminy Studzianki Rapport*)⁶¹. Były też takie, w których nazwę nadawcy lub adresata trzeba było wpisać ręcznie⁶². Niekiedy gotowy formularz przerabiano na potrzeby raportu, skreślając drukowaną nazwę nadawcy i wpisując ręcznie nową⁶³.

⁵⁴ NPP, sygn. 2, *Akta dotyczące się domu zajmowanego przez biuro Naczelnika Powiatu*, s. 148.

⁵⁵ Np.: NNP, sygn. 98, *Akta ts. Utrzymania ścisłej policji co do chleba w mieście Piotrkowie*, s. 140 (1844 r.); NPP, sygn. 41, *Akta dotyczące się etatu kasy ekonomicznej m. Piotrkowa od 1834 r.*, s. 314 (1846 r.); NPP, sygn. 10, *Akta w przedmiocie udzielania i ściągania pożyczek na budowę domów w miastach*, s. 14 (1850 r.); NNP, sygn. 96, *Akta w przedmiocie paszportów emigracyjnych*, s. 30 (1859 r.); NPP, sygn. 36, *Akta w przedmiocie sporów granicznych m. Piotrkowa*, s. 95-96 (1862); NPP, sygn. 29, *Akta w przedmiocie sprawiania i reparacji narzędzi ogniowych w m. Piotrkowie*, s. 55 (1863 r.); NPP, sygn. 109, *Akta dotyczące się chorób bydła*, s. 104 (1866 r.).

⁵⁶ Np.: NPP, sygn. 10, *Akta w przedmiocie udzielania i ściągania pożyczek na budowę domów w miastach*, s. 22 (1850 r.); NNP, sygn. 96, *Akta w przedmiocie paszportów emigracyjnych*, k. 1 (1854 r.); NPP, sygn. 27, *Akta w przedmiocie budowy i reparacji mostów m. Piotrkowa*, s. 3-5 (1860 r.); NPP, sygn. 36, *Akta w przedmiocie sporów granicznych m. Piotrkowa*, s. 56 (1861 r.).

⁵⁷ Np.: NPP, sygn. 24, *Akta w przedmiocie melioracji m. Piotrkowa*, s. 4 (1850 r.); NPP, sygn. 32, *Akta w przedmiocie budowy gminnych m. Piotrkowa*, s. 45 (1861 r.); NNP, sygn. 93, *Akta w przedmiocie wypadków nadzwyczajnych*, s. 6 (1866 r.).

⁵⁸ Np.: NPP, sygn. 42, *Akta dotyczące się etatu kasy Piotrkowa*, s. 11 (1847 r.); NPP, sygn. 24, *Akta w przedmiocie melioracji m. Piotrkowa*, s. 7 (1850); NPP, sygn. 124, *Akta w przedmiocie kwaterunku m. Piotrkowa*, s. 25 (1860 r.).

⁵⁹ Np.: NPP, sygn. 44, *Akta w przedmiocie dzierżaw w mieście Piotrkowie*, s. 542 (1844 r.); NPP, sygn. 90, *Akta dotyczące się szkoły elementarnej w Wiewcu*, s. 428 (1851 r.); NNP, sygn. 97, *Akta w przedmiocie wysiedlonych z powiatu*, s. 10 (1864 r.).

⁶⁰ Np.: NPP, sygn. 14, *Akta w przedmiocie regulacji m. Brzeźnicy*, s. 135 (1845 r.); NPP, sygn. 11, *Akta dotyczące się pożyczek budowlanych w miastach*, s. 4 (1855 r.); NPP, sygn. 25, *Akta w przedmiocie melioracji – Piotrków*, s. 54 (1859 r.).

⁶¹ NPP, sygn. 132, *Akta w przedmiocie kontrybucji*, k. 17. Podobnie: NPP, sygn. 55, *Akta dotyczące interesów propinacji Piotrków*, s. 266 (1857 r.); NPP, sygn. 17, *Akta w przedmiocie rachunków propinacyjnych w Brzeźnicy*, s. 4 (1861 r.); NPP, sygn. 29, *Akta w przedmiocie sprawiania i reparacji narzędzi ogniowych w m. Piotrkowa*, s. 25 (1862 r.); NPP, sygn. 27, *Akta w przedmiocie budowy i reparacji mostów m. Piotrkowa*, s. 142 (1863 r.); NPP, sygn. 150, *Akta funduszków klasztoru XX Pijarów w Piotrkowie na skarb wziętych*, s. 36 (1865 r.); NPP, sygn. 109, *Akta dotyczące się chorób bydła*, s. 107 (1866 r.).

⁶² Np.: NPP, sygn. 13, *Akta w przedmiocie opiek nad małoletnimi*, s. 27 (1859 r.); NPP, sygn. 31, *Akta w przedmiocie Szlachtuza Piotrków*, s. 1 (1860 r.); NPP, sygn. 7, *Akta Powiatu Radomskiego dotyczące się osób do Stowarzyszenia Emerytalnego należących*, s. 52 (1863 r.); NPP, sygn. 27, *Akta w przedmiocie budowy i reparacji mostów m. Piotrkowa*, s. 150 (1863 r.); NPP, sygn. 132, *Akta w przedmiocie kontrybucji*, k. 109 (1864 r.).

⁶³ Np.: NPP, sygn. 27, *Akta w przedmiocie budowy i reparacji mostów m. Piotrkowa*, s. 133 (1862 r.).

Sam raport spisany był w prawej części dokumentu, lewą pozostawiano pustą⁶⁴, podobnie jak miało to miejsce w innych pismach urzędowych. Najczęściej poprzedzany był zamieszczanym powyżej słowem raport⁶⁵ (spotykamy w aktach jednak odstępstwa od tej praktyki)⁶⁶. Na gotowych drukach bardzo często nazwa dokumentu też była umieszczana w tym miejscu⁶⁷. Na dole znajdował się podpis nadawcy⁶⁸.

3.2.2. Załączniki

Niekiedy do składanych raportów załączano różnego rodzaju dokumenty. Najczęściej były to różnego rodzaju tzw. likwidacje kosztów⁶⁹, rachunki⁷⁰, wykazy⁷¹, rozkłady podatków⁷², projekty etatów⁷³, kontrakty⁷⁴, podania⁷⁵, protokoły⁷⁶, obwieszczenia o li-

⁶⁴ Np.: NPP, sygn. 90, *Akta dotyczące się szkoły elementarnej w Wiewcu*, s. 359 (1848 r.); NPP, sygn. 110, *Akta dotyczące się urzędzeń względem dostarczenia podwód dla wojska*, s. 273 (1849 r.); NPP, sygn. 2, *Akta dotyczące się domu zajmowanego przez biuro naczelnika powiatu*, s. 450 (1857 r.); NPP, sygn. 12, *Akta w przedmiocie pożyczek budowlanych*, s. 9 (1861 r.).

⁶⁵ Np.: NPP, sygn. 124, *Akta w przedmiocie kwaterunku m. Piotrkowa*, s. 27 (1859 r.); NPP, sygn. 11, *Akta dotyczące się pożyczek budowlanych w miastach*, s. 9 (1855 r.); NPP, sygn. 12, *Akta w przedmiocie pożyczek budowlanych*, s. 14 (1861 r.); NPP, sygn. 22, *Akta w przedmiocie regulacji m. Piotrkowa*, s. 9 (1861 r.); NPP, sygn. 113, *Akta w przedmiocie wiadomości o wojskowych służących w armii rosyjskiej, którzy polegli w bitwach na Kaukazie w latach od 1859 do 1860 r., 1861 i 1863 r.*, s. 11-12 (1861 r.).

⁶⁶ Zdarzały się wypadki niezamieszczania słowa raport szczególnie do 1850 r., np.: NPP, sygn. 8, *Akta w przedmiocie udzielania i ściągania pożyczek na budowę domów w miastach*, s. 899, 905, 906, itd. (1843 r.); NPP, sygn. 9, *Akta dotyczące udzielania pożyczek na budowę w miastach*, s. 3, 12, 30, itd. (1844 r.); NPP, sygn. 154, *Wykaz ubezpieczenia wsi Skąpy w dobrach Skąpy*, s. 28 (1845 r.), 36 (1846 r.), 67 (1850 r.) Niektórzy nadawcy nie tytułowali swoich sprawozdań raportami również w okresie późniejszym. Przykładem może być praktyka Magistratu Miasta Radomska: NPP, sygn. 6, *Akta dotyczące się pensji emerytalnych - powiat radomski*, s. 6 (1862 r.), 17 (1863 r.), 54 (1865 r.); NPP, sygn. 7, *Akta Powiatu Radomskiego dotyczące się osób do Stowarzyszenia Emerytalnego należących*, s. 2, (1862 r.), s. 21, (1863 r.), s. 96 (1864 r.), s. 106 (1865 r.).

⁶⁷ Np.: NPP, sygn. 15, *Akta Magistratu Miasta Brzeźnicy dotyczące się melioracji tegoż miasta w 1845 roku*, s. 173 (1861 r.); NPP, sygn. 27, *Akta w przedmiocie budowli i reparacji mostów m. Piotrkowa*, s. 1; NPP, sygn. 29, *Akta w przedmiocie sprawiania i reparacji narzędzi ogniowych w m. Piotrkowa*, s. 65 (1863 r.).

⁶⁸ Np.: NPP, sygn. 90, *Akta dotyczące się szkoły elementarnej w Wiewcu*, s. 344 (1847 r.); NPP, sygn. 23, *Akta w przedmiocie regulacji m. Piotrkowa po pogorzeli w 1865 r. nastąpionej*, 139 (1866 r.).

⁶⁹ Np.: NPP, sygn. 53, *Akta dotyczące interesów propinacji miasta Piotrkowa*, s. 87 (18/30 grudnia 1842 r.); NPP, sygn. 16, *Akta w przedmiocie lasu miasta Brzeźnicy*, s. 29 (1851 r.); NPP, sygn. 2, *Akta dotyczące się domu zajmowanego przez biuro naczelnika powiatu*, s. 242 (1853 r.).

⁷⁰ Np.: NPP, sygn. 17, *Akta w przedmiocie rachunków propinacyjnych w Brzeźnicy*, s. 7-11 (1861 r.); NPP, sygn. 2, *Akta dotyczące się domu zajmowanego przez biuro naczelnika powiatu*, s. 778 (1865 r.).

⁷¹ Np.: NPP, sygn. 2, *Akta dotyczące się domu zajmowanego przez biuro naczelnika powiatu*, s. 170 (1851 r.); NPP, sygn. 12, *Akta w przedmiocie pożyczek budowlanych*, s. 9-10 (1861 r.); NPP, sygn. 50, *Akta w przedmiocie kanonów kasy m. Piotrkowa*, s. 108 (1863 r.).

⁷² NPP, sygn. 43, *Akta w przedmiocie etatu kasy m. Piotrkowa*, s. 49-58 (1858 r.).

⁷³ Np.: NPP, sygn. 41, *Akta dotyczące się etatu kasy ekonomicznej m. Piotrkowa od 1834 r.*, s. 256 (1845 r.); NPP, sygn. 90, *Akta dotyczące się szkoły elementarnej w Wiewcu*, s. 244 (1845 r.); NPP, sygn. 43, *Akta w przedmiocie etatu kasy m. Piotrkowa*, s. 30 (1858 r.).

⁷⁴ Np.: NPP, sygn. 44, *Akta w przedmiocie dzierżaw w mieście Piotrkowie*, s. 671 (1845 r.); NPP, sygn. 63, *Akta w przedmiocie rolników dóbr Kobile Wielkie*, s. 8 (1851 r.); NPP, sygn. 55, *Akta dotyczące interesów propinacji Piotrków*, s.1 (1854 r.).

⁷⁵ Np.: NPP, sygn. 9, *Akta dotyczące udzielania pożyczek na budowę w miastach*, s. 256 (1845 r.); NPP, sygn. 45, *Akta w przedmiocie fundusów kasy m. Piotrkowa*, s. 50 (1865 r.); NPP, sygn. 23, *Akta w przedmiocie regulacji m. Piotrkowa po pogorzeli w 1865 r. nastąpionej*, s. 177 (1866 r.).

⁷⁶ Np.: protokół wyjaśniający (NPP, sygn. 6, *Akta dotyczące się pensji emerytalnych - powiat radomski*, s. 19 – 1863 r.); protokół „instalacji członków dozoru parafialnego domu schronienia” (NPP, sygn. 107, *Akta w przedmiocie domów schronień*, s. 41- 1861 r.); protokół odbytej licytacji (NPP, sygn. 18, *Akta propinacji miasta Pajęczna*, s.

cytacji⁷⁷, itd. Wśród nich natrafiamy na protokoły związane z zatrudnieniem niektórych urzędników. Przykładem może być raport Prezydenta Miasta Piotrkowa z 18/30 kwietnia 1865 r., w którym na wstępie informuje: „ma honor załącznie przesłać Wielmożnemu Naczelnikowi Powiatu Protokół Instalacyjny Józefa Myszkowskiego na Dozorcę Jatek w Mieście Piotrkowie przeznaczonego, w 2^{ch} egzemplarzach do stosownego użytku”⁷⁸. Innym przykładem załączanych dokumentów był akt zgonu urzędnika emeryta lub jego wyciąg⁷⁹. Ciekawy jest raport z 12/24 lutego 1863 r. złożony przez Burmistrza Miasta Pajęczna, który załączył do niego protokół poświadczający, że osoba uprawniona żyje. W raporcie czytamy: „mam honor zaraportować Wu Naczelnikowi, że Bernard Antoni Józef Moraczyński Syn Tomasza i Tekli z Deyblów Małżonków Moraczyńskich w chwili spisywania Uchwały Rady Familijnej dnia 18/30 Maia 1855 w wieku małoletnim będący, pozostał przy życiu i dotąd żyje mieszkając we Wsi Siedliskach – Gubernii Radomskiej, Powiecie Olkuskim – dokąd przesiedlenie pod dniem 11/23 Sierpnia 1859 N 394 udzielone mu zostało – na dowód czego załączam Protokół na dniu dzisiejszym w Kancellarii Magistratu spisany”⁸⁰.

3.3. Treść raportów

Treść raportów była rozmaita. Poza omówionymi już raportami, towarzyszącymi załączanym dowodom, sporo było sprawozdań dotyczących wykonania poleceń naczelnika powiatu, w tym również krótkich raportów informacyjnych, jak również pism, które miały dopiero zainicjować załatwienie różnych spraw bieżących.

Sprawozdania z wykonania reskryptu naczelnika powiatu spotykane są w aktach bardzo często. Polecenia dotyczyły m.in. funkcjonowania biura powiatowego⁸¹, egzekucji spłaty udzielonych pożyczek⁸², opieki nad małoletnimi⁸³, propinacji⁸⁴, regulacji miast⁸⁵, prac budowlanych i remontowych⁸⁶, sporów granicznych⁸⁷, funduszy kasy miast⁸⁸, rol-

2-4 - 1844 r.); protokół rewizji kasy (NPP, sygn. 49, *Akta w przedmiocie rewizji kasy m. Piotrkowa*, s. 58, 64 - 1861 r.).

⁷⁷ Np.: NPP, sygn. 2, *Akta dotyczące się domu zajmowanego przez biuro naczelnika powiatu*, s. 446 (1857 r.); NPP, sygn. 26, *Akta w przedmiocie budowy i reparacji bruku m. Piotrkowa*, s. 84 (1862 r.).

⁷⁸ NPP, sygn. 5, *Akta w przedmiocie dowodów osobistych Myszkowskiego Józefa dozorczy jatek w Piotrkowie*, s. 10.

⁷⁹ Np.: NPP, sygn. 6, *Akta dotyczące się pensji emerytalnych - powiat radomski*, s. 3, 31.

⁸⁰ Tamże, s. 20.

⁸¹ Np.: NPP, sygn. 2, *Akta dotyczące się domu zajmowanego przez biuro naczelnika powiatu*, s. 158 (1851 r.), 638 (1861 r.), 675 (1862 r.).

⁸² Np.: NPP, sygn. 8, *Akta w przedmiocie udzielania i ściągania pożyczek na budowę domów w miastach*, s. 899 (1843 r.); NPP, sygn. 9, *Akta dotyczące udzielania pożyczek na budowę w miastach*, s. 30 (1844 r.); NPP, sygn. 10, *Akta w przedmiocie udzielania i ściągania pożyczek na budowę domów w miastach*, s. 14 (1850 r.).

⁸³ Np.: NPP, sygn. 13, *Akta w przedmiocie opiek nad małoletnimi*, s. 9-11 (1859 r.), 34-35 (1859 r.), 48 (1860 r.).

⁸⁴ Np.: NPP, sygn. 54, *Akta w przedmiocie dochodów z propinacji miasta Piotrkowa*, s. 39 (1846/47 r.); NPP, sygn. 19, *Akta w przedmiocie rachunków propinacyjnych M. Pajęczna*, s. 38 (1862 r.); NPP, sygn. 17, *Akta w przedmiocie rachunków propinacyjnych w Brzeźnicy*, s. 136 (1863 r.).

⁸⁵ Np.: NPP, sygn. 22, *Akta w przedmiocie regulacji m. Piotrkowa*, s. 54 (1864 r.); NPP, sygn. 23, *Akta w przedmiocie regulacji m. Piotrkowa po pogorzeli w 1865 r. nastąpionej*, s. 177 (1866 r.).

⁸⁶ Np.: NPP, sygn. 28, *Akta w przedmiocie budowy i reparacji pomp i studzien Miasta Piotrkowa*, s. 39 (1861 r.); NPP, sygn. 35, *Akta w przedmiocie budowy prywatnych w Piotrkowie*, s. 12 (1862 r.); NPP, sygn. 27, *Akta w przedmiocie budowy i reparacji mostów m. Piotrkowa*, 130 (1862 r.).

⁸⁷ Np.: NPP, sygn. 36, *Akta w przedmiocie sporów granicznych m. Piotrkowa*, s. 85, 90 (1855 r.).

⁸⁸ Np.: NPP, sygn. 47, *Akta w przedmiocie rachunków kasy miasta Piotrkowa*, s. 121 (1851 r.); NPP, sygn. 48, *Akta w przedmiocie rachunków kasy miasta Piotrkowa*, s. 252 (1862 r.); NPP, sygn. 50, *Akta w przedmiocie kanonów kasy m. Piotrkowa*, s. 121 (1863 r.).

ników⁸⁹, paszportów⁹⁰, osób wysiedlonych⁹¹, domów schronień⁹², szkół⁹³, cen⁹⁴, epidemii⁹⁵, wojska⁹⁶, kar skarbowych⁹⁷, kosztów sądowych⁹⁸, ubezpieczeń⁹⁹, funduszków i majątków kościelnych¹⁰⁰.

Wśród raportów Magistratu Miasta Piotrkowa natrafiamy na pismo z 3/15 listopada 1847 r., dotyczące przesłania usprawiedliwienia osób obwinionych o pomoc przestępcom¹⁰¹.

Innym przykładem jest raport Magistratu Miasta Piotrkowa z 27 stycznia/8 lutego 1866 r., w którym czytamy: „Stosownie do reskryptu Wielmożnego Naczelnika Powiatu z daty obocznej Magistrat wzbronił Izraelowi Kalsbrun dalszej budowy oficyny, i odebrany od tego plan potwierdzony ma honor załącznie przesłać”¹⁰².

Ciekawy raport przedstawił Magistrat Miasta Piotrkowa 18/30 kwietnia 1866 r. Prezydent, po powołaniu się na zwracany reskrypt i poinformowaniu o dołączeniu akt sądowych, pisał, że: „ma honor w załączeniu przedstawić odebrane od Sosnowskiego b Stróża aresztu protokolarne tłumaczenie, co do upuszczenia aresztanta Sebastiana Badowskiego, dla wydania żądanej przez Sądy Kwalifikacji”¹⁰³.

Często raport spełniał jedynie funkcję informacyjną. Tak było w przypadku relacji Wójta Gminy Koniecpola z 25 grudnia/4 stycznia 1858/9 r., który pisał: „Mam zaszczyt niniejszym powiadomić Wielmożnego Naczelnika Powiatu, że Rapport Trybunałowi Cywilnemu Gubernii Warszawskiej Oddziału Kaliskiego z Gminy Koniecpola Starego o urzędzeniu Opiek w 1858 roku nad małoletnimi sierotami przesłany został”¹⁰⁴.

Podobną funkcję pełnił raport Wójta Gminy Gosławice z 27 grudnia 1864r./9 stycznia 1865 r. W nagłówku raportu czytamy: Donosi o nadzwyczajnem wypadku pojawienia

⁸⁹ Np.: NPP, sygn. 61, *Akta w przedmiocie rolników dóbr Gidle*, s. 13 (1849 r.); NPP, sygn. 64, *Akta w przedmiocie rolników dóbr Lgota Mała*, s. 133 (1862 r.).

⁹⁰ Np.: NNP, sygn. 96, *Akta w przedmiocie paszportów emigracyjnych*, s. 5 (1855 r.), s.229 (1866 r.).

⁹¹ Np.: NNP, sygn. 97, *Akta w przedmiocie wysiedlonych z powiatu*, s. 2 (1863 r.), 9 (1864 r.).

⁹² Np.: NPP, sygn. 107, *Akta w przedmiocie domów schronień*, s. 79 (1862 r.), 100 (1864 r.).

⁹³ Np.: NPP, sygn. 86a, *Akta w przedmiocie szkoły żydowskiej w mieście Piotrkowie*, s. 124 (1861 r.); NPP, sygn. 90, *Akta dotyczące się szkoły elementarnej w Wiewcu* (1851 r.).

⁹⁴ Np.: NPP, sygn. 99, *Akta wydawania wykazów cen targowych*, s. 9, 16 (1853 r.).

⁹⁵ Np.: NPP, sygn. 109, *Akta dotyczące się chorób bydła*, s. 49, 89 (1865 r.).

⁹⁶ Np.: NPP, sygn. 110, *Akta dotyczące się urzędzeń względem dostarczenia podwód dla wojska*, s. 307 (1853 r.); NPP, sygn. 124, *Akta w przedmiocie kwaterunku m. Piotrkowa*, s. 24 (1860 r.); NPP, sygn. 113, *Akta w przedmiocie wiadomości o wojskowych służących w armii rosyjskiej, którzy polegli w bitwach na Kaukazie w latach od 1859 do 1860 r., 1861 i 1863 r.*, s. 131 (1863 r.).

⁹⁷ Np.: NPP, sygn. 130, *Akta w przedmiocie kar egzekucyjnych od podatków*, s. 19, 33, 46 (1863 r.).

⁹⁸ Np.: NPP, sygn. 129, *Akta w przedmiocie kosztów sądowych*, s. 2, 12, 17 (1862 r.).

⁹⁹ Np.: NPP, sygn. 154, *Wykaz ubezpieczenia wsi Skąpy w dobrach Skąpy*, s. 28 (1845 r.); NPP, sygn. 153, *Wykaz ubezpieczenia wsi Bugaj w dobrach Dobroszyce*, s. 94 (1852 r.).

¹⁰⁰ Np.: NPP, sygn. 73, *Akta kościoła ewangelickiego Dziepuć*, s. 171 (1852 r.); NPP, sygn. 150, *Akta funduszków klasztoru XX Pijarów w Piotrkowie na skarb wziętych*, s. 36 (1865 r.); NPP, sygn. 151, *Akta funduszków kościoła parafialnego - Piotrków na skarb wziętych*, s. 39 (1866 r.).

¹⁰¹ W raporcie czytamy: „W zadosyc uczynieniu Reskryptowi obok z daty i Nru powołanemu, ma zaszczyt w załączeniu przesłać usprawiedliwienie protokolarne, w sprawie przeciwko Janowi Działkowicz i innym o danie pomocy przestępcy obwinionym – przy zwrocie Akt sądowych”. NPP, sygn. 38, *Akta dotyczące się skarg przeciwko członkom Urzędowi Muncypalnemu m. Piotrkowa*, s. 537.

¹⁰² NPP, sygn. 23, *Akta w przedmiocie regulacji m. Piotrkowa po pogorzeli w 1865 r. nastąpionej*, s. 63.

¹⁰³ NPP, sygn. 39, *Akta w przedmiocie zaskarg - Piotrków*, s. 88.

¹⁰⁴ NPP, sygn. 13, *Akta w przedmiocie opiek nad małoletnimi*, s.17.

się Zarazy bydła Księgosuszem zwanej¹⁰⁵.

Niektóre raporty przesyłane były cyklicznie, np. co kwartał. Przykładem może być donoszenie o zmianach dotyczących składek emerytalnych¹⁰⁶.

Magistrat składając raporty naczelnikowi powiatu, czasami domagał się od niego załatwienia konkretnej sprawy. Tak było między innymi z odzyskaniem należności za najem lokalu pod biuro powiatowe. Raporty w tej sprawie wpływały kilkakrotnie. W jednej z takich próśb z 26 kwietnia/8 maja 1850 r. czytamy: „Przy Kassie Ekonomicznej tutejszej stosownie do Etablu figuruje zaległość z Naymu lokalu na Biura Powiatowe z lokali w tymże domu wynajmowanych: a Za rok 1847 Rsreb: 180 kop: 50, b – 1848 Rsreb: 225, c - 1849 Rsreb: 225, Razem Rsreb: 630 kop: 50, która dotąd nie jest zapłacona o odzyskanie której pod dniem 8/20 Października 1849 Nro 4241 upraszał Wgo Naczelnika Powiatu gdy żadne w tym względzie wyrzeczenie nie nastąpiło a pragnąc iżby zaległość ta z Ksiąg Kassowych usunięta została przeto uprasza Wgo Naczelnika Powiatu, o przyspieszenie w tym względzie swej decyzji”¹⁰⁷. Po lewej stronie tego raportu widnieje jedynie adnotacja z dnia 21 maja 1850 r., o załatwieniu sprawy pod innym nr i polecenie złożenia tego dokumentu do akt¹⁰⁸. Z akt wynika, że naczelnik powiatu w tej sprawie interweniował w Rządzie Gubernialnym Warszawskim 4/16 listopada 1849 r. jednak nie do końca skutecznie. Rząd Gubernialny Warszawski w piśmie z 12/24 stycznia domagał się przesłania duplikatów wcześniejszych próśb w tej sprawie i do tego czasu zawieszał swoją decyzję. Naczelnik Powiatu Piotrkowskiego duplikat przesłał, Gubernator Cywilny jednak nadal na niego czekał¹⁰⁹.

3.4. Reakcja na raport

Naczelnik powiatu jako adresat raportów, często odpowiadał na nie wydając polecenie, zarządzenie, reskrypt do nadawcy lub innego urzędu. Reakcją na raport były też krótkie adnotacje porządkujące przesłaną dokumentację. Takie krótkie zarządzenia w materiale archiwalnym spotykamy najczęściej, np.: *złożyć do akt*¹¹⁰ lub *dla nr ... do akt*¹¹¹, *z powodu nr ... do akt*¹¹², *ad acta*¹¹³, *jako dowód do akt*¹¹⁴, *przedmiot załatwiony złożyć do*

¹⁰⁵ NPP, sygn. 109, *Akta dotyczące się chorób bydła*, s. 41.

¹⁰⁶ Np.: NPP, sygn. 47, *Akta w przedmiocie rachunków kasy miasta Piotrkowa*, s. 56 (1851 r.); NPP, sygn. 7, *Akta Powiatu Radomskiego dotyczące się osób do Stowarzyszenia Emerytalnego należących*, s. 1 (1862 r.), 40 (1863 r.), 85 (1864 r.).

¹⁰⁷ NPP, sygn. 2, *Akta dotyczące się domu zajmowanego przez biuro naczelnika powiatu*, s. 85.

¹⁰⁸ Tamże.

¹⁰⁹ Tamże, s. 93-4, 100.

¹¹⁰ Np.: NPP, sygn. 9, *Akta dotyczące udzielania pożyczek na budowę w miastach*, s.102 (1844 r.); NPP, sygn. 61, *Akta w przedmiocie rolników dóbr Gidle*, s. 166 (1849); NPP, sygn. 13, *Akta w przedmiocie opiek nad małoletnimi*, s. 48 (1860 r.); NPP, sygn.7, *Akta Powiatu Radomskiego dotyczące się osób do Stowarzyszenia Emerytalnego należących*, s. 100 (1864 r.).

¹¹¹ Np.: NPP, sygn. 27, *Akta w przedmiocie budowy i reparacji mostów m. Piotrkowa*, s. 40 (1861 r.); NPP, sygn. 7, *Akta Powiatu Radomskiego dotyczące się osób do Stowarzyszenia Emerytalnego należących*, s. 2 (1862 r.).

¹¹² Np.: NPP, sygn. 9, *Akta dotyczące udzielania pożyczek na budowę w miastach*, s. 210 (1845 r.); NPP, sygn. 55, *Akta dotyczące interesów propinacji Piotrków*, s. 1 (1854 r.); NPP, sygn. 17, *Akta w przedmiocie rachunków propinacyjnych w Brzeźnicy*, s. 1 (1858 r.); NPP, sygn. 7, *Akta Powiatu Radomskiego dotyczące się osób do Stowarzyszenia Emerytalnego należących*, s. 31-32 (1863 r.); NPP, sygn. 96, *Akta w przedmiocie paszportów emigracyjnych*, k. 228 (1865 r.); NPP, sygn. 150, *Akta funduszów klasztoru XX Pijarów w Piotrkowie na skarb wziętych*, s. 18 (1865 r.).

¹¹³ Np.: NPP, sygn. 96, *Akta w przedmiocie paszportów emigracyjnych*, k. 16 (1857 r.); NPP, sygn. 6, *Akta dotyczące się pensji emerytalnych - powiat radomski*, s. 19 (1863 r.); NPP, sygn. 109, *Akta dotyczące się chorób bydła*, s. 31 (1864 r.).

¹¹⁴ NPP, sygn. 49, *Akta w przedmiocie rewizji kasy m. Piotrkowa*, s. 532 (1866 r.). Podobne sformułowanie: NPP, sygn. 60, *Akta w przedmiocie dóbr w Garnku*, s. 1374 (1866 r.); NPP, sygn. 129, *Akta w przedmiocie kosztów sadowych*, s. 2 (1862 r.).

akt¹¹⁵, jako raport wykonawczy złożyć do akt¹¹⁶, Referat na oddzielnym¹¹⁷. W innych przypadkach odpowiedzią na raport był odręczny reskrypt Naczelnika Powiatu Piotrkowskiego. Z reguły takie polecenie zaczynało się od słów: *odręcznie*¹¹⁸.

Gdy raport nie spełniał wymagań, Naczelnik Powiatu Piotrkowskiego zwracał go nadawcy ze stosownym poleceniem. Taką dyspozycję odnajdujemy na jednym z raportów. 5/7 listopada 1848 r. Naczelnik odpowiedział Magistratowi Miasta Piotrkowa: „Raport oboczny jako niezalatwiający dostatecznie reskryptu zd. 20. Lipca/4. Sierpnia r. b. № 15324 zwracam Magistratowi z poleceniem aby reskrypt takowy z wszelką akuracnością w ciągu 48. godzin pod Karą wykonał”¹¹⁹.

Innym przykładem może być notatka na raporcie Magistratu Miasta Radomska z 15/27 lipca 1862 r. Adnotację z 26 lipca 1862 r. poprzedza słowo „pilne” i poniżej czytamy: „Odręcznie zaraz do Magistratu Miasta Radomska. Oboczny Raport zwracam Magistratowi jako niedokładny, w takowym zamieszczony być winny tylko te zmiany jakie miały miejsce pod względem plac w Kwartale II rb. Gdy zaś w zwracającym się pomieszczono zmiany jakie nastąpiły jeszcze w r. 1860.- w Wykazie tym należy tylko pomieścić Trysińskiego i Skolnickiego, co jeszcze w I Kwartale rb. dopełnić należało - lecz gdy wówczas Magistrat pominął obecnie to skutecznie należy - z powodu że wykaz ogólny z powiatu już Rządowi Gubernialnemu przedstawiony być winien, i na tem jedynie się zachacza przeto Magistrat jak najspieszniej w mowie będący wykaz nadesłać”¹²⁰.

Na raporcie Wójta Gminy Kietlina z 12/24 stycznia 1862 r. znajdujemy pouczającą uwagę wpisaną prawdopodobnie przy przyjmowaniu dokumentu, dotyczącą umieszczenia skróconego opisu przedmiotu na dokumencie. Ponadto znajduje się pouczenie, że w przypadku niezastosowania się do wymogów raporty będą zwracane na koszt nadawcy¹²¹.

Gdy do raportu nie dołączono wszystkich dokumentów, wówczas naczelnik powiatu apelował o to. Np. 18/30 listopada 1860 r. Naczelnik Powiatu Piotrkowskiego pisał w odpowiedzi na raport z 14/26 września 1860 r. do Magistratu Miasta Piotrkowa: „Raport oboczny zwracam Magistratowi po dołączenie likwidacji Kassowej uczynionego forszusu, i Kwitu dopełnionej wypłaty, tudzież po wytłumaczenie się: na jakim fundamencie poważył się samowolnie zarządzać roboty, na wykonanie których autoryzacja właściwej

¹¹⁵ NPP, sygn. 9, *Akta dotyczące udzielania pożyczek na budowę w miastach*, s. 30 (1844 r.).

¹¹⁶ NNP, sygn. 96, *Akta w przedmiocie paszportów emigracyjnych*, k. 229 (1866 r.).

¹¹⁷ Np.: NPP, sygn. 33, *Akta w przedmiocie wydzierżawienia domu rządowego odwach zwanego w mieście Piotrkowie*, s. 422 (1853 r.); NPP, sygn. 6, *Akta dotyczące się pensji emerytalnych - powiat radomski*, s. 24-25 (1863 r.); NPP, sygn. 154, *Wykaz ubezpieczenia wsi Skąpy w dobrach Skąpy*, s. 189 (1864 r.); NPP, sygn. 150, *Akta funduszków klasztoru XX Pijarów w Piotrkowie na skarb wziętych*, s. 84 (1866 r.).

¹¹⁸ NPP, sygn. 18, *Akta propinacji miasta Pajęczna*, s. 156 (1847 r.). Podobnie: NPP, sygn. 41, *Akta dotyczące się etatu kasy ekonomicznej m. Piotrkowa od 1834 r.*, s. 314 (1846 r.); NPP, sygn. 2, *Akta dotyczące się domu zajmowanego przez biuro naczelnika powiatu*, s. 159 (1851 r.); NPP, sygn. 27, *Akta w przedmiocie budowy i reparacji mostów m. Piotrkowa*, s. 43 (1861 r.); NPP, sygn. 23, *Akta w przedmiocie regulacji m. Piotrkowa po pogorzeli w 1865 r. nastąpionej*, s. 139 (1866 r.).

¹¹⁹ NPP, sygn. 54, *Akta w przedmiocie dochodów z propinacji miasta Piotrkowa*, s. 319. Podobnie: NPP, sygn. 7, *Akta Powiatu Radomskiego dotyczące się osób do Stowarzyszenia Emerytalnego należących*, s. 7 (1862 r.);

¹²⁰ NPP, sygn. 7, *Akta Powiatu Radomskiego dotyczące się osób do Stowarzyszenia Emerytalnego należących*, s. 7-8. Podobnie: NPP, sygn. 7, *Akta Powiatu Radomskiego dotyczące się osób do Stowarzyszenia Emerytalnego należących*, s. 54 (1863 r.).

¹²¹ NPP, sygn. 62, *Akta w przedmiocie rolników Kietlin*, s. 80.

władzy jest potrzebną i skoro o takie samowolne postępowanie niejednokrotnie był już monitowanym¹²².

6/18 marca 1862 r. magistrat przedstawił raport na reskrypt. Naczelnik Powiatu Piotrkowskiego wystosował do Magistratu Miasta Piotrkowa odpowiedź: „b. m. do Magistratu M. Piotrkowa przed uczynieniem, na skutek obocznego raportu, do władzy wyższej przedstawienia za potwierdzeniem pierwotnej licytacji, polecam od pluslicytanta Staroz. Moška Dessau przyjąć protokólną deklaracją, iż wrazie zatwierdzenia takowej złoży Kaucyą w Kwocie r. s. 30. na zapewnienie całości miar i wag do użytku oddać się mu mających; jak niemniej odpisać na czysto protokół warunków licytacyjnych, o przyjęciu których przez niego w deklaracji rzeczony stosowna wzmianka uczynioną być winna – d. 12/24. Marca 1852 r. Naczelnik Powiatu Piotrków. zaraz¹²³.”

W niektórych przypadkach raport był impulsem do podjęcia przez naczelnika powiatu działania. Mogło to wiązać się z wydaniem polecenia innemu urzędnikowi. Tak m.in. 20 listopada/2 grudnia 1845 r. Naczelnik Powiatu Piotrkowskiego w odpowiedzi na przesłany raport przez Magistrat Miasta Piotrkowa z 8/20 września 1845 r., o niemożności ściągnięcia pożyczki przez egzekucję wojskową, polecił sekwestrowi skarbowemu przystąpić do jej odzyskania. Na górze zapisane zostało: *odręcznie do Sekwestrowi skarbowego*¹²⁴. Sekwestrowi odpowiedział składając raport 1/13 lutego 1846 r., w którym przedstawił protokół z dokonanych czynności¹²⁵.

Innym przykładem może być adnotacja w lewej części pisma z 27 grudnia 1847 r./8 stycznia 1848 r. przesłanego przez Wójta Gminy Galonki: „odręcznie do Burmistrza w Radomsku. Z poleceniem ażeby zbadał protokólnie na gruncie powody dla czego włościanie są uporni w oddawaniu naturalistów – i o Skutku przy zwrocie niniejszego w dni 8 Raport złożył - w Piotrkowie 6/3 48 r. za Naczelnika Powiatu Piotrkowskiego Ignatowicz pom¹²⁶”.

Podobnie było z odpowiedzią na raport Wójta Gminy Przeręb z 7/19 listopada 1865 r. w sprawie pojawienia się zarazy wścieklizny¹²⁷, naczelnik powiatu wystosował pismo (23 listopada 1865 r.) do Lekarza Miasta Radomska¹²⁸.

Podsumowanie

Prawo obligowało naczelnika powiatu do odbioru i weryfikacji różnego rodzaju dokumentów, w tym do przyjmowania raportów od urzędników mu podległych. Przepisy regulują tę materię osobno dla poszczególnych zadań administracji. Taka różnorod-

¹²² NPP, sygn. 27, *Akta w przedmiocie budowy i reparacji mostów m. Piotrkowa*, s. 3-4.

¹²³ NPP, sygn. 44a, *Akta funduszków kasy m. Piotrkowa*, s. 767-8. Podobnie w odpowiedzi na raport Magistratu Miasta Pajęczna z 28 sierpnia/9 września 1854 r. Naczelnik Powiatu Piotrkowskiego napisał: „b. m. do Magistratu M. Pajęczna wskutku obocznego raportu oświadczam: iż jeśliby ogłoszona licytacja i w trzecim terminie spełzła bezskutecznie; wówczas Magistrat oznaczy i ogłosi termin czwarty obniżając pretium liciti o ¼ czyli uprzedzi że licytacja rozpocznie się in plus od summy rs. 376. Kop. 821/2.- której pomocnik Naczelnika Ptu przewodniczyć będzie, i dla tego o wyznaczonym terminie raport w swym czasie do biura powiatu złożonym bydz winien. - d. 6/18 września 1854 r.” (NPP, sygn. 18, *Akta propinacji miasta Pajęczna*, s. 279).

¹²⁴ NPP, sygn. 9, *Akta dotyczące udzielania pożyczek na budowę w miastach*, s. 561.

¹²⁵ Tamże, s. 559.

¹²⁶ NPP, sygn. 70, *Akta w rolników dóbr Wola Blakowa*, s. 6.

¹²⁷ Wójt poinformował między innymi o przypadku pogryzienia czternastoletniego chłopca przez psa zarazonego wścieklizną. NPP, sygn. 109, *Akta tyjące się chorób bydła*, s. 57.

¹²⁸ Tamże.

ność i ilość aktów niższej rangi, stwarzała ryzyko występowania problemów w praktyce. Mimo wszystko praktyka radziła sobie z tym zadaniem dobrze. Widać w aktach raporty składane okresowo, jak również te składane incydentalnie, najczęściej z urzędu w różnych sprawach.

Bogata praktyka występująca w powiecie piotrkowskim, wskazuje na ważną rolę raportów składanych naczelnikowi powiatu. Dla naczelnika powiatu były one bez wątpienia ważnym narzędziem komunikowania się z podległymi urzędnikami, a w tym egzekwowania wykonywania przez nich poleceń. Z drugiej strony widzimy, że w wielu przypadkach pisma kierowane do niego z urzędu jako raporty, były impulsem do podejmowania działań w różnych sprawach zwyczajnych, ale również ekstraordynaryjnych, gdy doszło do wybuchu epidemii, pożaru lub innych nadzwyczajnych zdarzeń, które wymagały szybkiej reakcji, dla zabezpieczenia interesów majątkowych i osobistych mieszkańców powiatu.

Różnorodny, obszerny materiał źródłowy zachęca do prowadzenia dalszych i szerszych badań nad tą problematyką.

Аннотация

Йоанна Махут-Ковальчык

Начальник уезда как адресат рапортов на основании петроковской практики до 1866 года

Статья представляет рапорт как форму коммуникации в административном системе. Автор сосредоточивается на анализе рапортов которых адресатом был начальни петроковского уезда в Королевстве Польском. На основе изучения богатого источникового архивного и правового материала, а также литературы предмета приходит к мнений, что рапорт был одним с самых важных форм коммуникации в администрации а также исполнения повиновения. Во многих случаях рапорты касались тем совсем случайных и повседневных, хотя воспринимали их как самый быстрый способ вызвания реакции начальника.